Széchenyi üzenete

Nagyon nagy és nagyon nehezen teljesíthető feladatra vállalkoztam. Ünnepen, ünnepre készülve, a kétszázadik évforduló előkészületei közben szólni egy olyan géniuszról, akiről valóban már életében is csak levett kalappal illett szólni. No, persze nem tudta ezt mindenki a kortársak közül, majd később sem mindig tudatosodott ez ebben az országban, de kétségtelen: épp a legnagyobbak, köztük a versenytársak, pályatársak nevezték őt a legnagyobb magyarnak...

A SZÉCHENYI CSALÁD tehát – s ebben remélem nem tévedek – a feltörekvő, és a bécsi szolgálatban és tudásban az arisztokráciába emelkedő család volt. István elődei között nemcsak az egyházi ranglistán és hierarchiában magasra szökő papi példa, az atyai példa is ott állt. Tehetős és tehetséges, gazdag család volt, amely tehette azt, hogy megkövesse a nemzetet szép alapítványokkal. Ez is ott van a Széchenyi-emlékmű előzményei között, és ezen előzmények sorából természetesen a nemzet könyvtárának az említése tartozik a legelőkelőbb helyre. Az a kérdés, hogy e szolgálati törekvésben és gazdagodásban ily nagyralátó és majdhogynem kozmopolita arisztokratává váló Széchenyi család hogyan, miképp tudott a hazájához, nemzetéhez visszafordulni.

Talán a világlátás és a világjárás lehetett az a térítő tapasztalat, amely Széchenyi Istvánt, szemben az otthonához ragasztott és földjéhez ragadt magyarországi köznemességgel és középnemességgel végül is hazájához fordította vissza. Hiszen már 1821-ben megpendíti az eszmét, hogy a Dunán Buda és Pest között kőlábakon álló szilárd hidat kellene építeni. Hozzáteszi még: „Talán soha nem fogok átjárni rajta Pestre, mások az érdekeltségeim, (no, ezt nem váltotta be később), de szükség van erre a kapocsra". Aztán egy látszólagos kibicsaklással, a reformországgyűlések nagy lelkesedésében, a szatmári követ s mások megszólalásainak hatása alatt, végül is változtatott szándékán, és először – ugye jól emlékszünk: 1825-ben – birtokainak egyévi jövedelmét az Akadémia alapítására ajánlotta fel. S rögtön jött a gáncsoskodás – így szokott ez lenni nemcsak magyar honban.

Miután ezt az áldozatot meghozta, elkezdték firtatni, kutatni, vagy szemére vetni – erről dokumentumot találhatunk az 1842-es akadémiai beszédében –, hogy miért nem népiskolát teremtett, miért mindjárt a torony építésével kezdte a tudomány szervezését és tudás megalapozását Magyarországon. Úgy hiszem, éppen azok, akik ebben bírálták, valamit súlyosan félreértettek, vagy megsérült becsvágyukban súlyosan félremagyaráztak. Tudniillik, akkor a nemzetnek példára volt szüksége, kiáltó példára, és ennek a kiáltó példának a hatására a felrázott nemzet cselekvésében megalapozni iskolát, közművelődést, tudást, gazdaságot, s nem utolsósorban gazdaságot. Úgy vélem ez az a gondolkodási szerkezet, amelyben az egész Széchenyi-életmű működött, és ebből kellene, illenék mai gyarló követőknek, utódoknak valamiféle tanulságot levonni.

NEM VÉLETLEN, HOGY EZT A KORSZAKOT emelem ki az életműből. Hiszen a legnagyobb alkotásai, a leginkább számon tartott politikai tettei ehhez kapcsolódnak. Arany János az Elveszett alkotmányban írja a nemesről, aki elolvasta a Hitelt, hogy majdnem megütötte a guta. Azaz Széchenyi valójában berobbant, egy, a világjárás, meghasonlás, önnön életével való leszámolása után az előbb említett kezdeményezéseivel, a Hitellel, a Világgal, a Stádiummal a magyar társadalom életébe. Szándékosan nem nemzetet mondtam. Mert ő akkor jól tudta, hogy egy olyan társadalom van itt ebben az országban, amelynek nemzetté kellene válnia. A szó nem kirekesztő értelmében, a szó nem megkülönböztető és előítéletes, hanem éppen befogadó társadalmi értelmében. Ez volt az egyik nagyon is nagy jelentőségű gondolat, amely mindjárt azon nyomban a 40-es évek küzdelmeiben ütközött egy nemesi radikalizmussal, s még inkább egy későbbi plebejus radikalizmussal.

VISSZAPÖRGETVE E KOR ESEMÉNYEIT, arra gondolhatnánk – ha el lehetne játszadozni a történelemmel –, hogy micsoda cselekvési erő születhetett volna abból, ha Kossuth megérti Széchenyit, Petőfi pedig megérti Kossuthot és vissza, fordítva. Hiszen az Elveszett alkotmány nemese a ma már szelídnek feltűnő, de nemesre nézve nagyon is keserves következményekkel járó felismeréssel, amit a Hitelben Széchenyi megfogalmazott, ily drámaian nézett szembe.

Neki már Széchenyi is sok volt. És aztán jött Kossuth, akinek Széchenyi radikalizmusa kevés volt, majd jött Petőfi, aki még ezt a dörgő hangú és bátorságban igazán hiányt nem szenvedő Kossuthot is megrémítette, amikor az Akasszátok fel a királyokat című versét megírta. Ez volt az a kor, s ezek voltak azok a körülmények, amelyek között a viták, a nagy gondolkodók közötti konfliktusok is kifejlődtek. S ha már nem forgathatjuk vissza a történelem lapjait, nem rekonstruálhatjuk azt a magunk mai vágyai és tudása szerint, akkor valóban csakis a tanulságra kell figyelni. Az egyik: egy nemzet, egy társadalom sorsát csakis olyan helyzetek mozdíthatják elő, ahol a tudás egyszersmind a vita eszközeivel társul. Éppen ezért még ehhez az ünnepi pillanathoz kapcsolva is ki kell mondanom: néha engesztelhetetlennek feltűnő ellentétek voltak Széchenyi és Kossuth között, nem vagyok hajlandó emlékként e két géniuszról az ellentétet őrizni. Hanem csakis azt a történelmi pillanatot, amely ebből az ellentétből az 1848-as első Batthyány-kormányt kikovácsolta és létrehozta. Ezekből az ellentétekből jöhetett létre az utolsó rendi országgyűlés keretei és körülményei között a nép beleszólását lehetővé tevő új helyzet és e társadalmi változás jegyében az átalakulás. Vagyis vannak, lehetnek egy országnak, egy nemzetnek helyzetei, történelmi pillanatai, amikor szükség van arra a képességre, hogy az engesztelhetetlen ellentétek fölé képesek legyünk felemelkedni. Ez volt ennek az életműnek az egyik tanulsága, tapasztalata. Nem kompromisszum és nem a megalázó realitástudat, mert néha ezt vetik Széchenyi szemére. Mert ő a saját személyes kockázatot soha nem félte, tehát ha ő realitásról beszélt, akkor az legalább olyan bátor véleménynyilvánítás volt, mint amikor Kossuth a forradalomról vagy Petőfi a királyok fölakasztásáról szólt. Ez volt az az egység, amely végül is 1848-at produkálta, annak összes forradalmi, társadalmi változásával együtt, egészen a nemzeti szuverenitás visszaszerzéséig.

HOGY KERÜL EZ A MAI MAGYAR VALÓSÁGBA? Az erőszakolt párhuzamokat,s a rosszízű, rossz emlékű historizálásokat félretéve, úgy hiszem, előbb a különbséget kell megemlíteni. Az a pálya, amelynek kezdetén a Hitel, a Világ, a Stádium, az ősiség felszámolása, a tőkebevonás lehetőségének megteremtése, a nemzeti ipar fellendítése, a gazdagodás előmozdítása volt a célja. Ez akkor a nemzet szuverenitásának hiánya közepette kezdődött, és a vita abból keletkezett, hogy ki mit tart előbbrevalónak. Egy szuverenitáshiányban szenvedő, függetlenségtől megfosztott nemzet közérzületében természetesen a szabadság visszaszerzése szokott mindig is az első helyen állni. Egy nemzet realitástudatában a szabadság megalapozása. Vagyis nem egymást kizáró dolgokról volt itt szó, még ha Kossuth azt is hitte Széchenyiről, hogy erről van szó, vagy ha Széchenyi azt hitte Kossuthról, hogy erről beszél partnere. Tehát Széchenyi nélkül, gondolkodásmódja, és egész szemléletmódja nélkül Kossuthék soha nem érhették volna el, hogy a nemesség lemondjon privilégiumairól, és önként mondjon le. Kellett ez a toronymagasan álló és nagyon is gazdag családból érkező példa ahhoz, hogy ezt a belátást az Elveszett alkotmány nemesétől a 48-as szabadságharcot vezérlő nemességig elvigye. Széchenyi nélkülözhetetlen a XIX. században. Széchenyi nélkül nem lett volna 48-49 úgy, és oly módon, ahogy az történt. A befejezése nem magyar akaraton múlott, erről talán szólni sem kell, az nem tartozik ehhez a történelemhez. Része ennek az Európának, hogy valaki mindig helyettünk zárta le történelmünket.

AZ ÉLETMŰ MAI HATÁSAIT TEKINTVE, úgy hiszem nem kell megvetnünk a kompromisszumkészséget, amely ott munkál Széchenyi gondolatvilágában. Úgy tartom, s remélem sokan vagyunk így ebben a hazában, hogy aki kész értelmes, a nép javát szolgáló kompromisszumokra, annak nincs személyes ambíciója pozícióra és más csecsebecsékre. Ez a kompromisszumkészség szintén példás módon jellemezte Széchenyit. Amikor elfogadta rövid időre szóló és meghasonlással végződő kormánymegbízatását, a nem is oly ragyogó közlekedési miniszteri posztot, már akkor azzal kezdte mondanivalóját, hogy nem nekem van erre szükségem, remélem azoknak, akik megbíztak, s amíg reményük tart, addig vállalom. Szó se volt tehát személyes becsvágyról, mert az ő becsvágya a tiszta és tisztességes becsvágy a feladatra, s nem a posztra, nem a pozícióra irányult. Ez is a Széchenyi-példához tartozik, tanulságos, az idő tiszteletét és a vele való gazdálkodás példáját nyújtja a mai embernek is.

POZSGAY IMRE

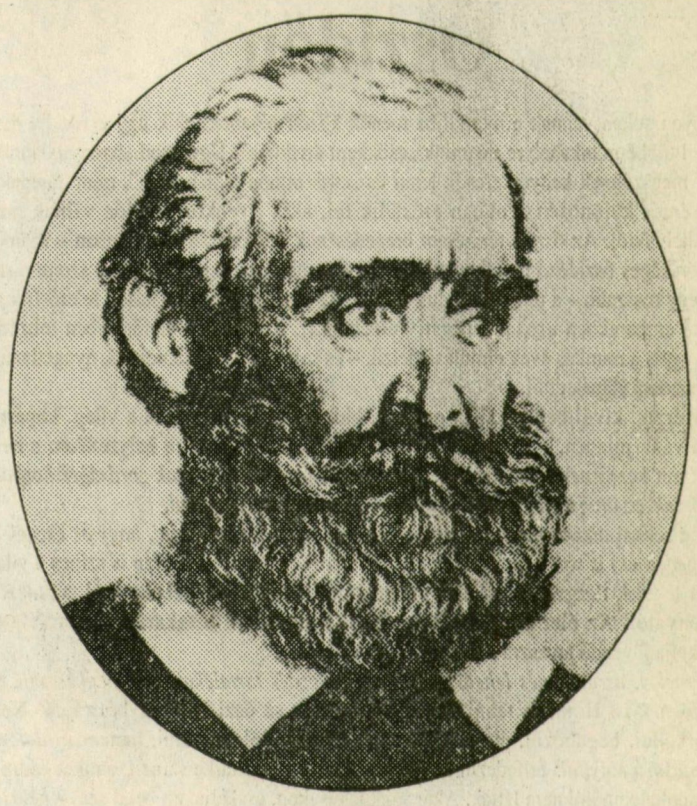

ILLYÉS GYULA

Széchenyi hídja

Hány könyvet írt! És valamennyinél
többet ér
ez a híd. Hogy él!

Egy mondandón, mit nem papírlapokra
bízott, ki észbe fogta
és létre hozta,
egy derék eszmén járok át naponta.

Napi örömöm ez a jó
anyagba burkolt közölnivaló.

Vigaszom
lépnem e szép értelmű sok vason.
Egész mozgó testemmel olvasom.

Kézzel érinthetek egy győzedelmet.
Ledönthették, amit ő megteremtett.
Akár a jó fa, tőből újraserkedt.
Egész lényemmel értek valamit,
valami boldogító igazit:
így szól a szívhez:

dehogy hal meg a gondolat!
míg ember él a nap alatt,
itt mindig híd lesz!

Egy eszme itt
látod, örökre működik,
mint csoda-óra.

Pedig
csak ember volt – hány elbukás tudója! –
a fölhúzója.

(1956)

BAKA ISTVÁN

DÖBLING

(részlet)

Egy hosszú-hosszú kátránnyal befestett
deszkakerítés és előtte a
sikátor ernyedt magatehetetlen
porában futkározó kutya

Sovány gacsos lábak fakóvörös szőr
ernyővázként nyíló-csukodó bordák
Nápolyban láttalak vagy Debrecenben
te futkostál le és föl Magyarország

Mit kutakodtál boldogabb fogakkal
lerágott Európa-csontokat
szaglásztad félszegen az éjszaka
kátrányával bemázolt Mennyország-falat

De rés sehol de rés akkorka sem
amin egyetlen csillag fénye át-
türemlik szűkölünk csak Európa
küszöbeitől elvert kutyák

Szaladgáltál le-föl míg meg nem untad
mindegy Nápolyban-e vagy Debrecenben
aztán elült a fölvert fénytelen por
elkullogtál a szürkületben

(1983)